

Tankönyvpolitika, tankönyvhelyzet a kilencvenes években

A tankönyv minden oktatási rendszerben az intézményes nevelés meghatározó tényezője, a közvetítésre szánt műveltség tartalom fő hordozója. Nemcsak a pedagógusok, hanem az oktatásirányítók, sőt még a tantervi szakértők is egyetértenek abban, hogy a tankönyvek és taneszközök a tanterveknél is komolyabb szerepet játszanak az iskolai oktatás közvetlen tartalmi orientálásában és megszervezésében.

A rendszerváltás következtében előálló vákuumhelyzetben, bizonytalanságban a tankönyvek szerepe méginkább felértékelődött. Az elmúlt tíz évben a központi tantervi szabályozás megoldatlansága, a szakfelügyelet megszűnése és egy kialakulatlan vizsgarendszer mellett, lényegében a tankönyv vált az oktatás kizárólagos tartalmi szabályozó eszközévé.

Ebben a helyzetben természetesen a közvélemény érdeklődése is a mindenki számára hozzáférhető tankönyvek felé fordult; ezzel magyarázható, hogy miközben a sokadik NAT vita is szakmai belügy maradt, a napilapok hasábjain folyó tankönyvháborúkban csatasorba álltak a politikusok, szülők, akadémikusok, pedagógusok, szakmai szervezetek. (7)

A tankönyvpolitika az oktatásügy rendkívül érzékeny területe, ezért a rendszerváltáskor szinte valamennyi párt megfogalmazta álláspontját a tankönyvpiac kialakításával, szabályozásával, a tankönyvválasztás jogával és a finanszírozással kapcsolatban.

Az államilag irányított egytankönyvű világon az első réseket az MKM által is elfogadott ún. engedélyezett kísérletek (Szentlőrinc, Nyelvi- Irodalmi Kommunikációs Program) ütötték. Különösen az utóbbi tekintette feladatának a pedagógusok minél több és korszerűbb taneszközzel történő ellátását; a program tankönyvei már a hivatalos tankönyvlistákra való felkerülésüket megelőzően „szamizdat” formában terjedtek. A nyolcvanas évek végén azután soha nem tapasztalt mértékben megnőtt az alternatív pedagógiai kezdeményezések, tantárgyi kísérletek, iskolakísérletek, kísérletező iskolák száma. A demográfiai apály miatt az 1991-ben bevezetett fejkvótás finanszírozás nehéz helyzetbe hozta a kevésbé innovatív iskolákat. Ha nem akartak lemaradni a tanulókért folytatott versenyben, az iskolahasználoi igényeket a korábbiaknál sokkal komolyabban figyelembe kellett venni. A közoktatási intézmények vonzó image-üket vagy valamely néves pedagógiai kísérlethez való csatlakozással vagy válogatott gyerekanyaggal, az elitnevelés ígéretével (szerkezetváltó iskolák) vagy a divatos tantárgyak kínálatával próbálták megteremteni. Az iskolák piacokonform viselkedésének következtében szülői nyomásra egyre korábbi osztályfokokon indult és egyre nagyobb óraszámú az idegennyelvek tanítása, teret nyert az informatika, számítástechnika és az iskolai hitoktatás. Az új iskolák (köztük a szerkezetváltók) és az új tantárgyak új taneszközöket igényeltek, a rendszerváltás pedig a tradicionális tantárgyak tankönyveinek cseréjét hozta magával.

A nyolcvanas évek végére az állami tankönyvellátás finanszírozhatatlanná vált. Az infláció következtében a papírárak, a nyomda- és a terjesztési költségek drasztikusan emelkedtek, a tankönyvellátás az oktatási költségek egyre jelentősebb tételévé vált, melyet szinte teljes egészében a központi költségvetés fedezett. A diákok még 1990-ben is

csak jelképes összegeket fizettek a tankönyvekért. Gyökeres változást az 2004/1991. számú kormányhatározat hozott, feloldotta a tankönyvkiadás állami monopóliumát, megteremtette a mai kiadási, támogatási rendszer alapját. Eszerint a tankönyvvé minősített valamennyi kiadvány állami támogatásban részesül, amely támogatást 1994-ig közvetlenül a kiadók, azóta pedig a felhasználók, az iskolák közvetítésével a gyerekek kapják.

Az állami ellátási kötelezettség felpuhulása és a piacosítás lehetővé tette, hogy a rendszerváltás utáni kormányok drasztikus lépéseket tegyenek a tankönyvkiadás központi költségvetési finanszírozásának mérséklésére. A tankönyvárakat felszabadították, növekvő ÁFA-val terhelték és a központi támogatást gyerekenként meglehetősen alacsony összegben, 1994-ben és 1995-ben egyaránt 860 Ft-ban állapították meg az általános iskolákban és a gimnáziumokban. A fejkvóta a hivatalos tankönyvjegyzékben szereplő kiadványok meg-

vásárlására fordítható, az iskolák döntése szerint egységesen vagy a tanulók rászorultságát figyelembe véve, differenciáltan osztható szét a gyerekek között. Mivel az egyes évfolyamok tankönyvsomagjainak átlagára az utóbbi két évben az általános iskolában kb. 3000 Ft, a középiskolákban kb. 4000 Ft volt (de a maximális ár elérte akár a 10 000 Ft-ot is), a helyi önkormányzatok támogatása mellett is megnégyszereződtek a szülők terhei, hozzájárulásuk az összes tankönyvköltség 30%-áról mára 60%-ra emelkedett. (3)

Magyarországon a tankönyvek kiválasztása a pedagógus joga, emiatt az a paradox helyzet áll elő, hogy a tankönyvpiacon más adja a megrendelést (pedagógus) és más fizeti a számlát (szülő).

Így nem véletlen, hogy bár maguk a pedagógusok is nagyon magasnak tartják az általuk kiválasztott könyvek árát, az iskolai tankönyvrendeléseknél a szülők véleménye és a tankönyv ára elhanyagolható szerepet játszik, amint az az Oktatókutató Intézet 1994 nyarán 617 fős pedagógusmintán elvégzett kérdőíves vizsgálatából is kiderül.

Magyarországon a tankönyvek kiválasztása a pedagógus joga, emiatt az a paradox helyzet áll elő, hogy a tankönyvpiacon más adja a megrendelést (pedagógus) és más fizeti a számlát (szülő). Így nem véletlen, hogy bár maguk a pedagógusok is nagyon magasnak tartják az általuk kiválasztott könyvek árát, az iskolai tankönyvrendeléseknél a szülők véleménye és a tankönyv ára elhanyagolható szerepet játszik, amint az az Oktatóku-

tató Intézet 1994 nyarán 617 fős pedagógusmintán elvégzett kérdőíves vizsgálatából is kiderül. A tankönyvrendelés fő motívumaiként a tanárok a kiadvánnyal kapcsolatos saját korábbi kedvező tapasztalatukat és a megkezdett anyag, módszer továbbvitelét jelölték meg. (8)

Ez a részben „kényszerű fogyasztás” olyan tankönyvkeresletet generált, amely számtalan kisebb-nagyobb kiadó érdeklődését felkeltette. Az elmúlt öt évben a tankönyvkiadással foglalkozó kiadók számának robbanásszerű emelkedését és egy valószínűsíthető tankönyvkiadás kialakulását regisztrálhattuk. A különböző felmérések szerint ma közel 150 kiadó jelentet meg tankönyveket és egyéb oktatási segédleteket, közülük azonban 1993-ban csak 39, 1995-ben pedig 69 cég nyomtatott taneszközei (könyv, munkafüzet, feladat-, szöveggyűjtemény, atlasz, album, stb.) kerültek fel az alap- és középfokú oktatás közismereti tárgyainak tankönyvjegyzékére. A tankönyvjegyzékre kerülés a kiadók számára nem elsősorban azért létkérdés, mert csak a rajta szereplő kiadványok vásárlására fordíthatják az iskolák a fejkvótát, hanem sokkal inkább azért, mert a listán szereplő könyvek kiadói a tankönyvmegrendelések arányában állami garanciát kapnak rövidlejáratú hitelek felvételéhez. Ez a konstrukció megeremti a tokeszegény kiadók betörési lehetőségét is a tankönyvpiacon.

A tankönyvek több mint felét ma is az állami tulajdonú Nemzeti Tankönyvkiadó adja ki, mellette a piac egyre nagyobb részét elégitik ki a kisebb – gyakran kizárólag tan-

könyvkiadásra szakosodott – magánkiadók, melyek közül háromnak a piaci részesedése haladja meg a jelentősnek mondható 5%-ot. (1. táblázat)

A kiadók rangsora	Megrendelések értéke (ezer Ft)	Piaci részesedés (%)	Megrendelt példányok (ezer db)	Piaci részesedés (%)	Átlagos ár (Ft)
1.	2 062 544	57.25	11 737	58.02	175
2.	451 924	12.54	2384	11.78	189
3.	220 000	6.11	1500	7.41	146
4.	195 075	5.41	515	2.55	378
5.	138 000	3.83	900	4.45	153
6.	105 786	2.94	835	4.13	126
7.	83 000	2.30	520	2.57	159
8.	45 000	1.25	120	0.59	375
9.	38 000	1.05	55	0.27	690
A kilenc kiadó összesen	3 339 329	92.68	18 566	91.77	164
A harminc kiadó együtt	3 602 725	100.00	20 230	100.00	178

1. táblázat. A 9 legnagyobb tankönyvkiadó piaci részesedése a 30 legnagyobb kiadó csoportján belül 1994-ben (Forrás: OPIFER, 1995)

Mivel a központi tantervekhez tartozó tankönyvek szerzői jogait a Nemzeti Tankönyvkiadó még akkor megvásárolta, amikor monopolhelyzetben volt; a legnagyobb példányszámú alaptankönyvek kiadása ma is komoly hasznot és rendelésállományt (kb. 10 millió darabot) biztosít a kiadónak. Ez teszi lehetővé, hogy a kiadó felvállalja a profitot nem hozó, kis példányszámú „rétegekonyvek” megjelentetését is.

A kis kiadók alternatív tankönyvekkel igyekeznek betörni elsősorban az általános iskolai tankönyvek piacára, mert ott a százezes tanulólétszámú évfolyamok 10–20%-ának ellátása is igen komoly példányszámokat jelenthet már. A 2. táblázat mutatja, hogy a különböző tankönyvekből és tanítási segédletekből, az általános és középiskolákban egyaránt, összességében már nagyobb kínálatot nyújtanak a kis kiadók, mint a Nemzeti Tankönyvkiadó, ők uralják a nyelvkönyvek és a hagyományos tantervben nem szereplő „egyéb tárgyak” piacát. (3)

	Humán tárgyak	Reál tárgyak	Művészeti tárgyak	Egyéb tárgyak	Nyelvek	Összesen
Általános iskola						
Tankönyvkiadó	35,8	47,8	71,1	0,0	20,8	33,6
Egyéb kiadó	64,2	52,2	28,9	100,0	79,2	66,4
Középiskola						
Tankönyvkiadó	38,9	74,1	85,7	41,9	32,2	48,8
Egyéb kiadó	61,1	25,9	14,3	58,1	67,8	51,2
Összesen						
Tankönyvkiadó	36,9	63,0	73,1	15,1	27,3	41,1
Egyéb kiadó	63,1	37,0	26,9	84,9	72,7	58,9

2. táblázat. A Nemzeti Tankönyvkiadó és a kisebb kiadók kínálata iskolatípus és szaktárgyak, szakterületek szerint 1994-ben (%) Györgyi Z., 1994.

A közismereti tárgyak tankönyvhelyzete az alap- és középfokú oktatásban teljesen hasonló, ezért bár a továbbiakban csak az általános iskolai tankönyvpiacot vizsgáljuk, a megállapítások mutatis-mutandis érvényesek a gimnáziumokra és a szakiskolák, szakközépiskolák közismereti tantárgyainak tankönyvellátottságára is. A táblázatok csupán az általános iskolai átlagos osztályok nyomtatott taneszközeit veszik számba, tehát nem szerepelnek rajtuk a zenei és egyéb tagozatok, a fakultációk, a 9–10. osztályok és az akadályozott gyerekek tankönyvei. Az elemzéseknél a hivatalos tankönyvjegyzék adatait vesszük figyelembe, bár tudjuk, hogy a kínálat valójában ennél bővebb, mert az iskolák használhatnak, és használnak is tankönyvjegyzékben nem szereplő kiadványokat.

	1989–90	1991–92	1993–94	1995–96
Közismereti tan- és segédkönyv	130	153	331	685
Nyelvkönyv	34	31	158	325

3. táblázat. Az alpfokú oktatás tankönyvei és segédkönyvei
(forrás: művelődési közlönyök, tankönyvjegyzékek)

1989-ben egy-egy általános iskolai osztályfokra összesen 20 könyv és munkafüzet jutott, az 1995–96-os tanév 1000 darabos tankönyvkínálata az jelenti, hogy az osztályonkénti tankönyvszám ma már meghaladja a 120-at. Ez a kínálat az egy iskolatípus – egy tanterv – egy tankönyvrendszer hosszú évtizedei után szinte zavarbaejtően bőséges, s mára tantárgyanként és osztályonként erősen differenciálódott.

	1989–90	1991–92	1993–94	1995–96
1. osztály	3.5	5.4	6.2	12.0
2. osztály	2.0	2.4	3.7	7.5
3. osztály	2.0	2.0	4.1	6.3
4. osztály	1.7	1.7	3.0	6.3
5. osztály	1.5	2.0	3.6	12.0
6. osztály	1.5	1.8	2.6	6.6
7. osztály	1.7	1.8	2.7	9.4
8. osztály	1.7	1.8	2.1	6.9

4. táblázat. A hivatalos órateremben szereplő tantárgyakra jutó tankönyvek száma, kivéve nyelvkönyvek (forrás: művelődési közlönyök, tankönyvjegyzékek)

Az 1989-es 1,5–1,7-es átlagok azt mutatják, hogy az állami tankönyvellátás minden tantárgyhoz egyetlen tankönyvet, a fontosabbakhoz pedig +1 munkafüzetet biztosított. Ma viszont nem ritka az olyan tantárgy, amelyhez tucatnál is több nyomtatott taneszközt kínálnak a kiadók. 5. osztályban például 12 tankönyv és 12 egyéb oktatási segédkönyv közül választhat az anyanyelvet, illetve 11 könyv és 5 munkafüzet közül a történelmet tanító tanár. A rendszerváltás miatt különösen gyorsan lezajlott az ideológikusabbnak mondott tantárgyak (történelem, irodalom) tankönyveinek cseréje.

A kötelezően tanítandó tárgyak tankönyvkínálatából kitűnik, hogy a tankönyvszerzők a szisztematikus alulról építkezést választották. Minden tanévben az 1. osztályosok egy tantárgyra jutó tankönyvkínálata a legnagyobb. A kultúra elsajátításához szükséges alapkészségek kialakítása különösen kedvelt területe a taneszközfejlesztésnek; ma 7–7 írás- és olvasástanítási módszer komplett taneszközcsomagja kapható a boltokban. Az egy tantárgyra jutó tankönyvek átlaga évről-évre emelkedik, egészen a legutóbbi időig azonban ez az emelkedés csak az alsóbb osztályokban volt dinamikus. 1989-ben még csak az 1.,

1991-ben már az 1–2., míg 93-ban az 1–3. osztályban volt kiugróan magas az egy tárgyra jutó könyvek száma. Az 1995–96-os tanévre lényegesen megváltozott a helyzet, az iskolaszervezeti változások hatása már markánsan tükröződik a tankönyvpiac kínálatában. A taneszközfejlesztők és kiadók idén már nem egy, hanem három évfolyamot (1., 5., 7.) preferálnak, az iskolaszervezeti variánsoknak (8+2, 4+8, 6+6) megfelelően. A nyolc- és hatosztályos gimnáziumok első évfolyamainak tankönyveivel megháromszorozódott az 5. (átlag=12) és a 7. (átlag=9.4) osztályok egy tantárgyra jutó kínálata, és új tankönyvpiaci fejlemény az is, hogy ebben az évben már tizenöt tankönyv és ugyanannyi oktatási segédlet szolgálja a 9–11. osztályos diákok képzését.

Az állami tankönyvmonopólium fennállása alatt kizárólag a kötelezően tanítandó tantárgyakhoz gyártottak könyveket. Az 1993–94-es tankönyvjegyzéken található azonban 55 olyan kiadvány, amely már nem a hivatalos óratervhez illetve tantárgyakhoz készült. Azóta évente növekvő számban kínálnak a kiadók ún. egyéb könyveket (ma már közel százat), melyeknek aránya az utóbbi három tanévben elérte a tankönyvlistán szereplő összes közismereti tankönyv és segédkönyv 14–16%-át. Ezeknek a nyomtatott taneszközöknek kisebb része (kb. 10%) valamely tradicionális tantárgy előrehozott oktatását segíti. (Tipikus példa, hogy bár a történelem csak 5. osztályban jelenik meg a hivatalos tantervben, az 1995–96-os tanévben 6 történelemkönyv között választhattak azok az iskolák akik már 4. osztályban tanítják ezt a tárgyat.) Kilencven százalékban azonban egészen új, a magyar alapfokú iskolázásban sohasem vagy csak a II. világháború előtt tanított tantárgyak tankönyvei tartoznak ebbe a csoportba. Az ún. egyéb könyvek címeit, tematikáit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a NAT új műveltségterületei, tantárgyközi témái két-három éve jelen vannak a tankönyvkínálatban, tehát az iskolákban is. Az 1995–96-os tankönyvlistán a 19 számítástechnikai és 7 informatikai kiadvány mellett megtalálhatók az etika, az embertan, az önismeret, a néprajz, a kommunikáció, a könyvtárhasználat, a filmesztétika, a fotó, a sakk, a háztartástan stb. tankönyvei.

Ez a NAT-konform kínálatbővülés jelentheti azt, hogy a tankönyvpiac jó előre felkészült a Nemzeti Alaptanterv követelményeinek kielégítésére, de megengedi azt az értelmezést is, hogy az utolsó NAT variáció lényegében legitímálta az utóbbi öt-tíz évben a magyar közoktatásban lezajlott tantervi, óratervi, tantárgyi és egyéb tartalmi változásokat.

A tankönyvpiac kínálatának megeremtői – a kiadók mellett – a taneszközfejlesztők. Közöttük nagyszámban találhatók gyakorló pedagógusok: tanítók, tanárok, főiskolai és egyetemi oktatók, de kutatók és fejlesztő intézetek munkatársai is. A szerzőpárok és az egyéni szerzők többnyire egy-egy tantárgy nyomtatott taneszközeinek megírására vállalkoznak egy vagy néhány évfolyamra. Markáns taneszközfejlesztő szakmai csoportok az

	1989–90	1991–92	1993–94	1995–96
ÉKP (Értékközvetítő és Képességfejlesztő Program)	0	0	46	51
NYIK (Nyelvi-Irodalmi-Kommunikációs program)	15	23	27	33
NYKIT (Nyelvtan-Kommunikáció-Irodalom Tizenéveseknek)	0	0	11	12
Heurisztikus	0	5	10	18
Intenzív	2	4	4	6
Fifti-Fifti	0	0	0	9
Összesen	17	32	97	129

5. táblázat. A taneszközfejlesztésben élen járó alternatív pedagógiák tankönyveinek száma (forrás: művelődési közlönyök, tankönyvjegyzékek)

alternatív pedagógiák műhelyeiben alakultak, ahol – rendszerint kutatók irányításával – több tantárgyra, esetleg a teljes tantárgyi spektrumra készítenek tankönyveket, tanítási segédleteket. A tankönyvek tartalmi, módszertani pluralizmusának megteremtésében úttörő szerepet játszó alternatív pedagógiák tankönyvkinálatát az 5. táblázat mutatja.

Az alternatív pedagógiák tankönyvei az 1993–94-es tanévben az alapfokú oktatás teljes tankönyvkinálatának közel 29%-át adták. Ez az arány 1995–96-ra 19%-ra csökkent ugyan, de ebben az évben már teljessé vált 1–8. osztályra a NYIK program valamint 1–4. osztályig a heurisztikus program taneszközkínálata, és a Fifti-Fifti könyvek is felkerültek a tankönyvjegyzékre. A két Zsolnai-program (NYIK, ÉKP) 84 darab nyomtatott taneszköze 12%-os, meghatározó részesedést jelent a tankönyvpiacra.

Az eddigiekből megállapítható, hogy a frissen kialakult magyar tankönyvpiac érzékenyen és gyorsan reagál a közoktatásban zajló tartalmi és szerkezeti változásokra, s ugyanígy reagált az idegennyelvoktatás átalakulására is, mely a magyar oktatásügy tartalmi modernizációjának jelentős vonulata. Az orosz nyelv kötelező oktatását a Művelődési Minisztérium rendelete az 1989–90-es tanévtől eltörölte, s ezzel a nyugati nyelvek tanítása a magánszférából átkerült az intézményes állami képzésbe. Elsősorban a nyugati nyelv szakokon végzett tanárok hiánya miatt azonban a tanult nyelvek közötti arány csak 1992–93-ban fordult meg.

	1990–91		1992–93	
	tanulók száma	%	tanulók száma	%
angol	107 799	14,1	224 024	31,6
francia	7 864	1,0	12 122	1,7
német	165 923	21,7	325 408	45,9
orosz	476 286	62,2	138 249	19,5

6. táblázat. Idegennyelveket kötelezően tanulók számának és arányának alakulása az általános iskolában. Imre A., 1995.

Míg korábban az orosz nyelvoktatás 4. osztálytól kezdődött, ma az általános iskolák többségében 3. osztályban, jelentős százalékában pedig az iskolába lépéskor indul az idegennyelv (német vagy angol) tanítása, s a középiskolában belép a második idegennyelv is. Az intenzitás növekedését jelzi a korábbi 2–3 helyett a heti 5–6 óra. Ez a meg-

	1989–90	1991–92	1993–94	1995–96
Angol	6	6	112	214
Német	6	6	21	88
Orosz	16	14	8	19
Francia	6	6	6	13
Olasz	0	0	2	4
Japán	0	0	1	3
Latin	0	0	1	1
Svéd	0	0	1	1
Spanyol	0	0	0	2
Összesen	34	32	152	345

7. táblázat. Az Alapfokú Oktatás Tankönyvjegyzékében szereplő idegennyelvek tankönyveinek száma (forrás: művelődési közlönyök, tankönyvjegyzékek)

növekedett kereslet igazi tankönyvpiaci robbanást okozott, a nyelvkönyvek száma megtízszereződött a fordulat évétől napjainkig, pedig közben az orosz könyvek visszaszorulása miatt 1991–92-ben egy átmeneti csökkenés is bekövetkezett. 1992-ig a nyelvtanítás kizárólag magyar kiadók által megjelentetett, Magyarországon élő szerzők által jegyzett, meglehetősen korszerűtlen szemléletű tankönyvekből folyt. Ma, bár sok új magyar nyelvkönyv készült, a piacot a külföldi szerzők és kiadók uralják. A nyelvkönyvek száma csak részben tükrözi az adott nyelvet tanulók arányát, szembetűnő az angol könyvek és egyéb oktatási segédletek túlkínálata.

A közismereti tárgyak és az idegennyelvoktatás tankönyvkínálatában az állami tankönyvmonopólium megszűnése és a kis magánkiadók megjelenése után következett be az igazán nagy ugrás, amely az 1993–94-es tankönyvlisták adataiból regisztrálható. Egészen más a helyzet az iskolai hitoktatás tankönyveivel, ahol 1991-ben a semmiből kellett az egyházaknak és a minisztériumnak lehetőleg minden osztályfokra tankönyvet biztosítani.

	1991–92	1993–94	1995–96
Római katolikus	18	21	42
Görög katolikus	8	8	8
Református	11	11	11
Evangélikus	9	7	7
Izraelita	6	6	6
Baptista	5	5	9
Unitárius	5	5	5
Szerb-ortodox	0	0	3
Összesen	62	63	91

8. táblázat. A tankönyvjegyzékben szereplő hittankönyvek száma felekezetek szerint (forrás: művelődési közlönyök, tankönyvjegyzékek)

Magyarországon 1947-től 1990-ig szünetelt az állami iskolákban a hitoktatás, az egyházi iskolákat pedig 1947-től államosították. A rendszerváltás utáni kultusz-kormányzat komoly erőfeszítéseket tett az iskolai hitoktatás bevezetése, megszervezése, tankönyvel-látása és a hitoktatók képzése érdekében; ez a központi törekvés a szülők egy részének igényeivel is találkozott. Az egyházi ingatlanok visszaadása után megalakuló felekezeti és ökumenikus iskolákat szintén el kellett látni tankönyvekkel. Az 1991–92-es tankönyv-listákra részben még a templomi hitoktatás tankönyvei kerültek fel, 1995-ben azonban az új hittankönyvek mellett már 130 hitoktatási segédlet is szerepelt az alapfokú oktatás tankönyvjegyzékén 16 egyházi kiadó gondozásában.

Összegezve megállapítható, hogy a tankönyvpiac kínálata legalábbis számszerűségét tekintve bőséges. A tankönyvbírálatot az Országos Köznevelési Tanács keretei között működő Tanterv-Tankönyv és Taneszköz-tanács értékelési szempontjai szerint végzik. A tankönyvvé nyilvánítás azonban kényszerűségből meglehetősen liberális, mert jóváhagyott alaptanterv híján nem vizsgálhatták a lektorok a könyv tartalmával szemben támasztott követelmények között a legfontosabbat: „Megfelel-e a tankönyv a Nemzeti Alaptantervnek?” Így maradtak az általános kritériumok: humanizmus, alkotmányosság, törvényesség, politikamentesség, s az, hogy megfelel-e a kiadvány az olvasáshigiéniái és műszaki minimumoknak. A tankönyvek ez után a minisztériumi jóváhagyás után már rá is kerülhetnek a hivatalos tankönyvjegyzékre, ezért nagyon sok tankönyv ma úgy kerül forgalomba, hogy nem történik meg a megfelelő szintű iskolai kipróbálása, vagy ha igen, a kipróbálás eredményeiről akkor sem születik megfelelő szakmai tájékoztatás. A tankönyvek minőségének értékelésében fontos szerepet játszanak az ezen a területen

szerveződött szakmai szervezetek, mindenekelőtt a Tankönyvesek Országos Szövetsége (TANOSZ), amely rendszeresen szervez tankönyvkiállításokat, bemutatóval egybekötött tankönyvismertetőket, és a tankönyvügy helyzetét értékelő szakmai konferenciákat. Mindezek azonban nem pótolják a komoly hatásvizsgálatokat és a pedagógusok számára erről adott megfelelő színvonalú visszajelzéseket. A pedagógiai szakmai folyóiratokból nagyon hiányoznak a rendszeres, színvonalas tankönyvkritikák.

A közoktatás közismereti tankönyveinek piacát vizsgálva szinte kizárólag pozitív fejleményeket tapasztaltunk, egészen más képet mutat azonban a szakképzés tankönyvhelyzete. A szakképzés tankönyvpiaca lényegében még nem alakult ki, ami elsősorban azzal magyarázható, hogy a rendkívül széttagolt szakmasztruktúra miatt a forgalomban lévő közel 3000 szakmai tankönyv példányszáma olyan alacsony, hogy nem ígér nyereséget a magánkiadók számára.

Átlagos példányszámok

Művelődési Minisztérium	962
Földművelési Minisztérium	576
Népjóléti Minisztérium	3500

9. táblázat. Jellemző tankönyvi példányszámok, szaktárcák szerint. Tóth É., 1994.

Ráadásul a szakkönyvek kiadása az adott szakma magasszintű ismeretén túl a szakképzés belső folyamatainak ismeretét és a szakképzés irányításáért felelős minisztériumokkal való folyamatos kapcsolattartást is igényli, s ilyen kompetenciákkal és kapcsolatokkal pedig igazából csak a régi, nagy kiadók rendelkeznek. Ezért kevés új szakmai tankönyv íródik, a könyvek tartalma elavult, átlagéletkora magas. A szakmai tankönyvek piacának kialakulása csak a szakképzés teljes reformja után várható. (9)

A tankönyvek mellett az oktatás minőségét nagymértékben meghatározzák az iskolák által használt taneszközök. A legtöbb szakértő szerint a taneszközök, különösen a modern informatikai eszközök megjelenése egyre nagyobb szerepet játszik az oktatás tartalmi orientálásában és megszervezésében. Ezért sajnálatos, hogy ez a terület a tankönyvügynél jóval kevesebb figyelmet kap. Az iskolák által használható és ajánlott taneszközökről utoljára a nyolcvanas években jelent meg jegyzék, azóta ezen a területen hivatalos jóváhagyási rendszer nem működik. Az elmúlt években itt is megszűnt a központi ellátás és terjesztés, és kialakult a taneszközök piaca. A taneszközfejlesztés és -vásárlás finanszírozása és különösen a taneszközök szakmai értékelése azonban nem megoldott, ami komolyan veszélyeztetheti az oktatás minőségét és jövőbeni fejlődését. (10)

Irodalom

- (1) A középfokú oktatás tankönyvei. A közoktatás tankönyvjegyzékei: 1993/94., 1995/96. MKM
- (2) Az alapfokú oktatás tankönyvei. A közoktatás tankönyvjegyzékei: 1993/94., 1995/96. MKM
- (3) *Györgyi Zoltán*: Tankönyvpiac, Edukáció, 1994/4.
- (4) *Imre Anna*: Tendenciák az elmúlt évek nyelvoktatásában, Iskolakultúra, 1995/15–16–17.
- (5) *Koller Lászlóné*: Közoktatásfejlesztési stratégia. Oktatási programok, taneszközök, tankönyvek kiadása és terjesztése, Kézirat 1995.
- (6) Művelődési Közlöny 1988/24., 1991/7.
- (7) *Nagy Péter Tibor*: Tankönyvpolitika a kilencvenes években. Edukáció, 1994/4.
- (8) *Szemerszki Mariann*: A tankönyvpiacról, iskolai tankönyvrendelésekről. Edukáció, 1994/4.
- (9) *Tóth Éva*: A szakképzés tankönyvhelyzete. Edukáció, 1994/4.
- (10) *Tompa Klára*: Pillanatkép a közoktatás taneszközellátásának problémáiról. OKI ÉK, kézirat 1994.